

Холоденко О. В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Панов С. Ф.,

кандидат технічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Смольнікова О. Г.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗВО В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядається важливість формування соціокультурної компетенції студентів закладів вищої освіти в процесі вивчення іноземної мови, представлені погляди вчених щодо поняття соціокультурної компетенції та її складників. Охарактеризовано соціокультурну компетенцію як комплексну структуру, що включає знання про культуру країни, соціокультурний контекст спілкування, культурних особливостей носіїв мови, їхніх звичок, традицій, норм поведінки, особливості вербально-го та невербального спілкування, знання лінгвокраїнознавчого характеру тощо. Зазначено необхідність формування соціокультурної компетенції як чинника успішної міжкультурної комунікації. Розкрито поняття соціокультурної компетенції як інтегративного утворення, яке включає країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, уміння та навички. Приділено увагу питанню засвоєння соціально-психологічних знань як необхідних для формування соціокультурної компетенції. Охарактеризовано поняття «ментальність», що є важливим у розумінні світосприйняття представників інших культур. Підкреслено значення вживання безеквівалентної лексики. Розкрито сутність вербальних і невербальних засобів комунікації, підкреслено значення використання немовних засобів. Зазначено, що соціокультурна освіта є запорукою успішного формування професійної іншомовної комунікативної компетенції студентів за умови впровадження в навчальний процес навчального матеріалу соціокультурного змісту, який має розширити змістовність навчально-методичного комплексу з іноземної мови. Наголошено, що формування соціокультурної компетенції – когнітивний та емоційний процес, який визначається навчальною, особистісною та практичною діяльністю. Надано деякі поради щодо застосування іншомовної практичної діяльності студентів ЗВО для формування соціокультурної компетенції в процесі вивчення іноземної мови.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, міжкультурна комунікація, менталітет, безеквівалентна лексика, вербальні і невербальні засоби, соціальна культура.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світу загострює увагу щодо узгодженості численних професійних,

соціальних, міжособистісних, культурологічних та інших зв'язків. Саме тому, на нашу думку, умовою оптимального функціонування випускника ЗВО є співвідношення сформованої професійної спрямованості й соціокультурної компетенції як складника професіоналізму. Майбутній фахівець має бути здатним до міжкультурної комунікації, яка передбачає не лише володіння іноземною мовою, а й сформовану соціокультурну компетенцію.

Грунтуючись на змісті програми з англійської мови для професійного спрямування (English for Specific Purposes (ESP) National Curriculum for Universities), зазначимо, що «професійна комунікативна компетенція вимагає володіння лінгвістичною, прагматичною та соціокультурною компетенцією. Остання, сприяє розвитку вмінь, характерних для поведінки в різних соціокультурних і професійних ситуаціях та реагування на них...» [8].

Г. Лисенко зазначає: «Майбутній фахівець повинен бути готовим до міжкультурної комунікації, мати сформовану інтеркультурну та транскультурну свідомість для визнання існування іншої національно-культурної ідентичності, яка є рівноправною з його власною культурою. Соціокультурна компетентність є частиною загальної та професійної культури особистості, оволодіння якою, зокрема, у процесі вивчення іноземної мови відкриває шлях до універсалізації якостей людини, сприяє кращому розумінню нею свого призначення у світі, формує сприйняття загальнолюдських цінностей» [9].

Соціокультурна компетенція передбачає оволодіння соціокультурними знаннями, зокрема національно-культурною специфікою мовленнєвої поведінки, у разі невідповідності до якої можуть з'явитися перешкоди в досягненні повного взаєморозуміння між учасниками комунікативного акту.

Отже, процес формування соціокультурної компетенції студентів ЗВО в процесі вивчення іноземної мови порушує низку питань щодо готовності майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціокультурна компетенція неодноразово була об'єктом дослі-

джень низки науковців, зокрема І. Беха, Е. Боголюбова, Е. Генсинської, Б. Гершунського, С. Гончаренко, В. Зінченко, Т. Колодько, Б. Ліхачова, М. Розова, С. Савченко, В. Сафонової, Н. Щуркова та ін. Важливість соціокультурної компетенції розглядається у зв'язку з розумінням загальнокультурного розвитку іншомовного суспільства, його культурологічних і країнознавчих аспектів. Зазначається необхідність формування соціокультурної компетенції як чинника успішної міжкультурної комунікації.

Теоретичне підґрунтя формування соціокультурної компетенції особистості закладено в працях С. Берардо, М. Бірама, Дж. Вальдеса, Д. Деафорда, П. Сисоевої, С. Ніколаєвої та ін.

Більшість дослідників приділяють значну увагу оволодінню фоновими знаннями, а саме знанням про країну та культуру, з метою можливості відображення мовної картини світу як ретранслятора культури народу, розуміння якої є необхідним у діалозі культур.

Проте, на наш погляд, недостатня увага приділена питанню формуванню комплексного соціокультурного складника в структурі професійної підготовки студентів у процесі вивчення іноземної мови.

Метою статті є послідовне визначення основних шляхів формування соціокультурної компетенції студентів ЗВО, виокремлення деяких важливих соціолінгвістичних і лінгвокраїнознавчих аспектів як комплексних складників зазначеного процесу, обґрунтування практичних форм роботи під час формування соціокультурної компетенції в процесі вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, іншомовна комунікація включає три компоненти: мовний (визначає фонетичну, лексичну, орфографічну, граматичну, семантичну і стилістичну компетенції), мовленнєвий (визначає компетенції в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі) і соціокультурний компонент (визначає соціокультурну компетенцію).

Соціокультурна компетенція – це інтегративне утворення, яке включає країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, уміння та навички організувати спілкування відповідно до норм і правил спілкування, прийнятих у соціумі, а також використовувати відповідні соціальні й мовні засоби в спілкуванні.

За визначенням В. Сафонової, соціокультурна компетенція складається з трьох блоків знань: лінгвокраїнознавчих знань, культурологічних і соціально-психологічних [4, с. 48]. Якщо матеріали, що є необхідними для формування лінгвокраїнознавчих і культурологічних знань, представлено досить широко в навчально-методичному комплексі з іноземної мови, то блок соціально-психологічного напрямку потребує більш детального розгляду.

Отже, соціально-психологічний блок передбачає усвідомлення того, що мовна й концептуальна картина світу є складниками національно-етнічної свідомості, яка формує спільне світобачення певної географічно, соціально та культурно об'єднаної спільноти людей. Таке спільне світобачення прийнято називати менталітетом. Менталітет – це соціокультурний продукт, оскільки формується в процесі виховання й життєдіяльності людей певного етносу чи національності. Важливо розуміти, що кожна нація сприймає світ із позиції національної ментальності. Ментальність формується в певному соціумі й, у свою чергу, визначає національний характер.

Люди певної національної групи часто формують у свідомості усталені образи, які прийнято називати національними стереотипами. На зазначені стереотипи часто накладаються культурні аспекти життя людей, їхні звички, норми поведінки, спілкування, а також соціальні, культурно-історичні, навіть географічні умови. При формуванні соціокультурної компетенції, на нашу думку, дуже важливо навчати розуміти та враховувати прояв національних стереотипів, обумовлених соціальною культурою.

Відомий соціолог культури П. Сорокін розглядав соціальну культуру як цілісне утворення й водночас як складну ієрархічну систему. Соціальну культуру П. Сорокін визначає як вихідний і вирішальний фактор соціальної системи, що є підґрунтям соціального розвитку, адже «соціальне середовище з його культурою охоплює людину з моменту її народження і з тієї пори безперервно впливає на неї, не випускаючи ні на хвилину з-під цього впливу. Жодний уникнути останнього не може, як не може не дихати тим повітрям, що його оточує» [6].

Отже, соціальне середовище з його культурою – це середовище для існування, життєдіяльності й розвитку людини, яке віддзеркалює особливості суспільства, форми організації життя й діяльності, людські стосунки, пріоритетні цінності та умови реалізації особистісних і соціально значущих потреб. Сутнісну основу соціокультурного середовища становлять духовні цінності – звичаї, традиції, обряди, мова, історія, культура, література, норми моралі та права, знання, мистецтво, естетичний розвиток суспільства, світогляд, спосіб і форми спілкування людей, а також освіта й праця як особливі типи людської діяльності, зміст яких визначається соціокультурним контекстом конкретного суспільного середовища [7, с. 214].

Отже, поняття «соціокультурне середовище», яке варто засвоїти в процесі формування соціокультурної компетенції, відображає не лише культурний, а й соціальний аспект, підкреслює соціальну основу культури людини.

Соціокультурна компетенція має ще один важливий блок – лінгвокраїнознавчий. Лінгвокраїнознавчий блок насамперед охоплює мову. Мова як один із найточніших інструментів прояву індивідуальної чи колективної свідомості передусім представлена засобами вербальної комунікації. Саме через вербальні форми спілкування відображаються значення повідомлень, які можуть містити безліч нюансів, і водночас демонструвати світобачення нації, її культуру, спосіб життя, систему цінностей фахівців різних напрямів, наприклад, перекладачів, тощо [2].

Дуже важливо донести студентам, що пізнання іншої соціокультури через мову дає можливість збагатитися знаннями про іншомовні світи, набути навичок розуміння іншомовного світосприйняття, усвідомлювати додаткові ланцюжки інформації, переносних значень і смислових нюансів, а отже, більш змістовно й глибинно розуміти сутність повідомлень, що, у свою чергу, сприяє відкриттю нових реалій та особливостей, які, можливо, відсутні в рідній культурі.

Можливість розуміти іноземною мовою національно-специфічні явища, які не мають відповідників у рідній мові, відбувається за допомогою безеквівалентної лексики, яка сприяє додатковому накладанню смислів у процесі пізнання інших культур.

Отже, мовні знання соціокультурного контексту набувають великого значення у формуванні соціокультурної компетенції.

Згадаймо, що П. Сисоев визначає соціокультурну компетенцію як рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування й використання мови в різних соціокультурних ситуаціях [5, с. 14].

Більшість соціокультурних ситуацій пов'язані з відповідним моментом спілкування, а саме зі звертанням.

Інколи звертання до представника іншої культури викликає певні труднощі, оскільки в різних народів існують власні норми і традиції звертань. Більшість із них пов'язані із соціальним або віковим статусом.

Процес звертання зазвичай супроводжується невербальними засобами комунікації, а саме: посмішкою, жестами, зоровим контактом.

Загалом невербальні засоби комунікації несуть не менше інформаційні повідомлення, ніж словесні. Існує твердження, що майже 90% інформації в перші секунди спілкування передаються й сприймаються невербальним шляхом. Зазначимо, що кожна нація має властиві її культурі спілкування невербальні стереотипи, норми та правила невербальної комунікації, які треба знати й урахувати в спілкуванні. Володіння цим засобом спілкування поглиблює комунікацію, доповнюючи словесні висловлювання, а інколи навіть замінюючи їх.

Отже, невербальні засоби комунікації, а саме: вираз обличчя, погляд, жести, дотики, міжособистісна дистанція, інтонація, висота й сила голосу і навіть мовчання – несуть значуще змістове навантаження та можуть мати кардинальну відмінність у різних культурах. Зрозуміло, що за таких умов знання норм і правил використання невербальних засобів комунікації, притаманних певній культурі, має велике значення, оскільки невербальні засоби містять інформаційний та емоційний зміст.

Отже, на нашу думку, комплексний соціокультурний складник у структурі професійної підготовки студентів ЗВО в процесі вивчення іноземної мови має враховувати всі вищезазначені аспекти соціокультурної компетенції.

Звичайно, насамперед у ЗВО в процесі вивчення іноземної мови в студентів формується професійна іншомовна комунікативна компетенція, проте, як зазначалося вище, вона має включати знання, уміння й навички соціокультурного складника. На цьому зосереджує увагу В. Сафонова, яка підкреслює, що «соціокультурна освіта є запорукою успішного формування професійної іншомовної комунікативної компетенції за умови реалізації принципу дидактичної культуровідповідності, який передбачає відбір і впровадження у навчальний процес культурознавчого матеріалу, що формує соціокультурну основу навчально-методичного комплексу з іноземної мови» [3, с. 17–24].

Сучасна система освіти дає змогу впроваджувати численні засоби формування соціокультурної компетенції. Нашу увагу серед них привертають мультимедійні засоби, які можуть забезпечити студентів онлайн підручниками, надавати автентичну інформацію, сприяти активній комунікації з носіями мови тощо.

На думку Н. Гордієнко, студентство сьогодні має можливість зануритися в природне мовне середовище, хоча й у віртуальному інформаційному просторі, за допомогою інтернет-ресурсів і комунікаційних технологій [1, с. 1–3].

Використання інформаційних технологій активно застосовується студентами в проектній роботі під час вивчення іноземної мови.

Проектна робота в процесі вивчення іноземної мови – це невелике дослідження, яке включає пошук інформації, іншомовну комунікацію з партнерами та іншими людьми, знайомство з особливостями інших культур, що супроводжується набуттям навичок соціокультурної комунікації.

Серед форм проектної роботи, дотичних до формування соціокультурної компетенції, найбільш цікавими, на нашу думку, є створення підкастів, блогу, веб-сайтів іноземною мовою.

Створення студентами підкастів (цифрових медіафайлів, які розповсюджуються Інтернетом) дає можливість використовувати безліч автентичних матеріалів, що, у свою чергу, сприяє сприйманню автентичного мовлення, стилістики говоріння, уживанню лексичних і граматичних конструкцій, ідіоматичних виразів, сленгу тощо.

Також великої популярності на сучасному етапі набуває діяльність щодо створення персонального блогу з метою мережевого спілкування з однодумцями. Особливо актуальним є створення англomовного блогу, оскільки це дає можливість значно розширити аудиторію, залучивши представників іншомовного соціокультурного середовища. Ведення блогу передбачає можливість ділитися власними думками та висвітлювати своє бачення тої чи іншої проблеми, що, у свою чергу, вимагає сформованої іншомовної комунікативної компетенції, у якій важливе місце посідає саме соціокультурний складник.

Створення студентами вищезазначених інформаційних продуктів супроводжується процесом формування соціокультурної компетенції, оскільки студенти вивчають лінгвістичні маркери соціальних стосунків, вибирають прийнятну форму звертання, дотримуються соціально прийнятих правил вступу до розмови, уживання відповідних висловлювань, вивчають і використовують інформацію соціокультурного, історико-географічного, країнознавчого характеру тощо.

Висновки. Отже, формування соціокультурної компетенції в навчанні іноземної мови студентів ЗВО є комплексним процесом, який ґрунтується на лінгвокраїнознавчих, соціально-психологічних і культурологічних знаннях. Соціокультурна компетенція є надзвичайно важливим складником іншомовної комунікативної діяльності. Для успішного формування соціокультурної компетенції студентів ЗВО в процесі вивчення іноземної мови необхідно формувати соціокультурні знання та широко їх використовувати в навчально-практичному процесі. Шляхи формування соціокультурних знань і їх практичне використання в процесі формування соціокультурної компетенції та міжкультурної комунікації є питаннями подальшого наукового пошуку.

Література:

1. Гордієнко Н.М. Особливості формування соціокультурної компетенції у студентів немовних спеціальностей за допомогою сучасних інформаційних технологій. *Філологічні науки. Серія «Методика викладання мови і літератури»* / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». Київ, 2013. С. 1–3.
2. Панов С.Ф. Формування культури перекладу технічних перекладачів як складова частина їх компетентнісного супроводу). *Інноваційна педагогіка*. Вип. 10. Одеса : Вид-во ПУ Пр НДІ Економіки та інновацій, 2019. Том 2. С. 158–161.
3. Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования. *Иностранные языки в школе*. 2011. № 3. С. 17–24.

4. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности : дисс. ... докт. пед. наук. Москва, 1992. 528 с.
5. Сысоев П.В. Социокультурный компонент содержания обучения американскому варианту английского языка : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Тамбов, 1999. 20 с.
6. Сорокин П.О. Общедоступный ученик социологии : статьи разных лет. Москва : Наука, 1994. 207 с.
7. Холоденко О.В. Іншомовне соціокультурне середовище як педагогічна умова соціалізації особистості. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка* : збірник наукових статей. Чернігів, 2008. № 50. С. 213–217.
8. English for Specific Purposes (ESP) National Curriculum for Universities / Г.Є. Бакаєва, О.А. Борисенко, І.І. Зуєнок та ін. Київ : Ленвіт, 2005. 119 с.
9. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5885/1/h_Lysenko_VPP_13_GI.pdf (дата звернення: 18.01.2021).

Kholodenko O., Panov S., Smolnikova O. Formation of socio-cultural competence of university students in the process of foreign language learning

Summary. The article deals with the importance of formation the students' socio-cultural competence in the process of learning a foreign language. It is presented the scientists' views concerning the socio-cultural competence and its components. It is explained that concept of socio-cultural competence is an integrative formation which includes: country stud-

ies, linguistic studies, sociolinguistic knowledge and skills. The formation of socio-cultural competence is a factor of successful intercultural communication. The socio-cultural competence is a complex which includes knowledge of the country's culture, socio-cultural context of communication, cultural peculiarities of native speakers, their habits, traditions, norms of behavior, peculiarities of verbal and non-verbal communication, knowledge of national linguistic aspects, etc. In article is stated that the issue of socio-psychological knowledge assimilation is necessary for the formation of students' socio-cultural competence. The concept of mentality is described and its importance for understanding the worldview of other cultures is underlined. The importance of using non-equivalent vocabulary is emphasized and revealed the essence of verbal and non-verbal means of communication. In article is proved that socio-cultural education is the key for successful formation of professional foreign-language communicative competence and the cultural material forms the socio-cultural basis of the educational and methodological complex in the foreign language learning. It is confirmed that the formation of socio-cultural competence is a cognitive and emotional process that is determined by educational, personal and practical activities. In article are given some usage tips of foreign language practical activities of university students for the formation of socio-cultural competence.

Key words: socio-cultural competence, intercultural communication, mentality, non-equivalent vocabulary, verbal and nonverbal means, social culture.